

**А. С. Зикін**

*к. філос. н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін  
та міжнародного права Одеського національного університету  
імені І.І. Мечникова*

## **ГУМАНІЗМ І ЗАКОННІСТЬ ЯК ПОЧАТКОВІ ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ У НАВЧАННІ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА**

У 2014 р. виповнилося 250 років з моменту появи книги «Про злочини і покарання» італійського юриста Чезаре Беккарія (1738-1794), проте його класична праця не втратила своєї актуальності і донині. У цій книзі Беккарія запропонував розгорнуту програму реформ в галузі кримінального правосуддя.

В основу корінних перетворень кримінального правосуддя покладені два найважливіші принципи – гуманність і законність. Гуманізм Беккарія полягає у вимозі обмежити коло діянь, які декларуються злочинами, домогтися загального пом'якшення покарань, відмовитися (за рідкісним винятком) від застосування смертної кари, заборонити катування над обвинуваченими та засудженими, впорядкувати систему кримінального правосуддя таким чином, щоб можна було уникнути засудження невинного [2, с. 57].

Гуманізм Беккарія, в свою чергу, тісно пов'язаний з вимогами, щоб уся діяльність органів правосуддя ґрунтувалася виключно на

законах. Він підкреслював, що тільки закони можуть встановлювати покарання за злочини. І тому суддя ні в якому разі й ні за яких міркувань суспільного блага не може підвищити покарання, встановленого законом за злочин. Беккарія зазначає, у зв'язку з тим, що покарання більш суворе, ніж запропоноване законом, може бути і справедливе, але це вже інше покарання, «що виходить за межі закону» [1, с. 204].

Реалізацію принципів гуманності та законності Беккарія тісно пов'язує з проблемою розмежування повноважень законодавчої й судової влади. В основу підходу до її вирішення покладено теорію поділу влади Монтеस्क'є. Розвиваючи цю теорію щодо кримінального права, Беккарія аргументував положення, згідно з яким влада видавати закони може належати тільки законодавцю, а вирішувати питання про те, чи мало місце порушення закону, може тільки суддя, який представляє судову владу [1, с. 204]. На думку Беккарія, співвідношення між владою законодавця і судді має полягати в тому, що законодавець видає і тлумачить Укладення, яке «містить закони, що підлягають буквальному застосуванню», а суддя обмежений лише правом «дослідити: чи вчинила та чи інша людина діяння, що суперечать законам, або не вчинила» [1, с.208].

Виятково важливі думки висловив Беккарія з приводу поняття самого злочину. По-перше, кримінальному переслідуванню повинні піддаватися тільки дії, а не слова. По-друге, не наміри осіб, не чесноти потерпілого, не тяжкість гріха являються єдиним та істинним мірилом злочинів – такою є шкода, яку вони приносять суспільству. Іншими словами, Беккарія наполягав на тому, щоб обмежити сферу кримінальної відповідальності діями, а не намірами або словами людей, і постановити тяжкість відповідальності від єдиного критерію – об'єктивної шкоди, заподіяної злочином [2, с. 60-61].

Не менш цікавими видаються думки Беккарія про мету покарання. Він був рішучим противником ідеї залякування, як самостійної мети покарання, що досягається шляхом жорстокої розправи над винним. За Беккарія, «мета покарання полягає не в катуванні та муках людини ... а в тому, щоб завадити винному знову завдати шкоду суспільству й утримати інших від вчинення того ж» [1, с. 243].

При цьому Беккарія був противником надмірно жорстоких покарань, зазначаючи, що «чим більш жорстокими стають покарання, тим більш озлоблюються душі людей, ... і завжди жива сила пристрастей призводить до того, що після закінчення сотні років жорстоких покарань колесування викликає не більш страху, ніж раніше викликала в'язниця» [1, с. 310]. Покарання, на думку Беккарія, має бути помірним, гуманним, а не жорстоким. На противагу надмірно жорстоким покаранням Беккарія сформулював висновок про те, що «враження справляє не так строгість покарання, як його неминучість» [1, с.373].

Центр тяжкості кримінальних репресій Беккарія пропонував перенести з видання все суворіших законів на посилення «пильності влади» і «невблаганності» судді, який застосовує існуючі закони [2, с. 62]. На його думку, «впевненість у неминучості хоча б і помірного покарання справить завжди більше враження, ніж страх перед іншим, більш жорстоким, але яке супроводжується надією на безкарність» [1, с. 309].

Беккарія був першим, хто дав теоретичний аналіз того, що смертна кара є неефективним і антигуманним покаранням, яке не повинно мати місце в системі покарань. Смертна кара, на думку Беккарія, не тільки не правомірна, з точки зору природного права, але й марна, оскільки загроза смертної кари не зупиняє злочинця. Не виправдана смертна кара ще й тому, що має незворотній характер в разі застосування смертної кари помилково. Застосування смертної кари не тільки марне, але й шкідливе, оскільки дає людям приклад жорстокості.

Крім цього, смертна кара, як засіб залякування, на думку Беккарія, поступається довічному ув'язненню: «Найбільш міцною уздою, яка стримує від злочинів, є не жахливе видовище страти злочинця, а тривалий і тяжкий приклад, коли людина, позбавлена волі та перетворена на робочу тварину, своєю працею відшкодовує збитки, завдані ним суспільству» [1, с. 318]. У зв'язку з цим, як стверджує Беккарія, найбільший вплив на душу людини робить не суворість, а тривалість покарання, тому що на почуття наші легше і стійкіше

впливають слабші, але повторювані враження, ніж сильніші, але швидкоминучі потрясіння [1, с. 318].

Особливо слід підкреслити, що проблеми вдосконалення кримінального права Беккарія тісно пов'язував з необхідністю реформування всієї системи правосуддя. У зв'язку з цим, він різко виступав проти судових тортур, називаючи їх «безчесним способом відкриття істини» [1, с. 265]. Якщо злочин доведено, то катування є марним, тому що свідомість злочинця зайва, а якщо ж злочин не доведено, то не можна катувати людину, яка до винесення обвинувального вироку повинна вважатися невинною. На відміну від середньовічної практики, при якій визнання обвинуваченого розглядалося як «цариця доказів», а тортури – як основний спосіб «збирання доказів», Беккарія наполягав виходити з презумпції невинуватості обвинуваченого, відповідно до якої «ніхто не може бути названий злочинцем, доки не винесено обвинувальний вирок», надаючи при цьому обвинуваченому право на захист [1, с. 260-261].

Для забезпечення справедливого вироку, Беккарія наполягав на наданні обвинуваченому права на відвід судді: «Якщо це буде йому безперешкодно надано протягом певного часу, то осуд здається начебто його власним вирокom над самим собою» [1, с. 253].

При цьому Беккарія надавав виключно важливе значення публічності судового провадження: «Суди повинні бути публічними, публічно повинні надаватися і докази злочину, щоб громадська думка, яка є, можливо, єдиним началом, що об'єднує суспільство, могла приборкати насильство і пристрасті, щоб народ міг сказати: ми не раби, ми маємо захист – свідомість, що вселяє мужність, рівноцінну данині суверену, що розуміє справжню свою користь» [1, с. 253-254].

Неабияке значення надавав Беккарія процедурі здійснення правосуддя, при якій, на його думку, повинні дотримуватися «формальності й урочистості», що переконують народ в тому, що суд вершиться не за свавіллям, а на підставі твердих правил. І разом з тим, «для уникнення фатальної небезпеки не слід надавати формальностям такий характер, щоб від цього постраждала істина» [1, с. 385].

Формулюючи висновок про те, яким має бути покарання, Беккарія стверджує, що воно повинно бути «неодмінно публічним, негачним, необхідним, найменшим з можливих при даних обставинах, відповідним злочину, встановленому законом» [1, с. 412].

Таким чином, ідеї гуманізму й верховенства закону у Чезаре Беккарія проймають всю програму корінних перетворень кримінального правосуддя. А сам твір, як справедливо підкреслює Ф.М. Решетников, за силою свого впливу на сучасників і наступні покоління не має собі рівних в історії кримінального права.

### **Література:**

1. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа. Пер. и вступ. ст.: Исаев М. М. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. – 464 с.
2. Решетников Ф. М. Беккариа (Из истории политической и правовой мысли)/ Ф. М. Решетников. – М.: Юрид. лит., 1987. – 128 с.